

דברים* ב

הוא משום שסומך על פירושו ב' תשא, כך לא ה' לו לחזור ולפרש ש"נבונים" היינו "מבינים דבר מתוך דבר"?

וביותר תמוה: ב' תשא מסתפק רש"י בפירושה של התיבות "חכמה" ו"תבונה", ומדוע הוצרך להוסיף כאן משל, ולא עוד אלא משל באריכות ולא – הנמשל ובקיצור? ולאידך: אם יש צורך בביאור נוסף, על ידי משל כו' – הו"ל לרש"י לכותבו במקום שמפרש החילוק בין חכמה לתבונה בפעם הראשונה, ב' תשא, ולא להמתין עד פ' דברים.

גם צריך ביאור:

(א) מה ניתוסף ונתחדש בהבנת ההבדל בין חכמים לנבונים, על ידי המשל מ"שולחני עשיר" ו"שולחני תגר"?

(ב) אדרבה, לכאורה, המשל מ"שולחני

א. "איכה אשא לבדי גו' הבו לכם אנשים חכמים ונבונים גו'", ופרש"י "נבונים" – מבינים דבר מתוך דבר, זו היא ששאל אריס את רבי יוסי מה בין חכמים לנבונים, חכם דומה לשולחני עשיר כשמביאין לו דיגרינ' לראות רואה וכשאינ מביאין לו יושב ותוהא, נכון דומה לשולחני תגר כשמביאין לו מעות' לראות רואה וכשאינ מביאין לו הוא מחזר ומביא משלו".

וצריך להבין:

החילוק בין חכם לנבון פירש רש"י לעיל (ב' תשא), עה"פ "ראה קראתי בשם בצלאל בן אורי גו' ואמלא אותו רוח אלקים בחכמה ובתבונה גו'" – "בחכמה – מה שאדם שומע מאחרים ולמד, ובתבונה – מבין דבר מלבו מתוך דברים שלמד", וא"כ מדוע צריך רש"י לחזור ולפרש "נבונים – מבינים דבר מתוך דבר"?

ואף שלכאורה הוא בפשטות – מפני שריבוי פרשיות (ריבוי זמן) מעת פירושו בפעם הא' – הרי כשם שלא חש רש"י לפרש כאן עוד פעם "שחכמים" הם ה"שומעים מאחרים ולומדים" (ובפשטות

והאריכו במפרשים בפירוש הדבר, ומאי טעמא הו' ציאו רש"י מידי פשוטו. אבל נראים דברי המפרשים (שם אפרים. משמרת הקודש. באר יצחק. ועוד) שהגירסא הנכונה בפרש"י היא (ע"ד הספרי כאן) "אנשים צדיקים כסופים" (בהשמטת תיבת "חכמים", או שתיתב "חכמים" צ"ל חלק מהד"ה דפרש"י זה: חכמים נבונים... מה בין כו') – היינו ש"כסופים" הוא פירושו של "אנשים" (ולא "חכמים"). ואכ"מ.

(7) וצע"ק שלא פרש"י ב' מקץ (ש"פ 91) הלשון (מא. לג. שם, לט.) "נבון וחכם" (כהרמב"ן, ספורנו ועוד – שם, לג. רשב"ם שם, לט.). ולהעיר שגם הראב"ע לא פי' החילוק דחכמה ובינה ב' מקץ שם כ"א ב' תשא שם. ואכ"מ.

(*) השיכות לשבת חזון (ועניני תשעה באב) – ראה לקמן סעיף ו.

(1) פרשתנו, א' י"ג.

(2) שם, יג.

(3) ספרי כאן.

(4) כ"ה בדפוס רש"י הנפוצים – "דיגרינ' .

מעות". וצ"ע. ובכת"י רש"י שתח"י (וכן בדפוס א' וב' דרש"י) אין גירסא כזו.

(5) לא, ב"ג.

(6) בפרש"י לפנינו איתא "חכמים – כסופים".

(*) כ"ה ברוב כת"י רש"י שתח"י (וגם בדפוס ראשון ליתא תיבת "חכמים"). גירסא זו בספרי רש"י הובאה גם בדרישה לטח"מ ס"ז סקט"ו.

מוסיפה ביאור, או מתרצת שאלה של תלמיד „ממולח“ (וכמשנ״ת כמ״פ), ומה ניתוסף כאן ע״י הודעת שם בעל המשל — „זו היא ששאל אריוס את רבי יוסי“?

ומה גם שלא זו בלבד שהעתיק רש״י שם בעל המשל — „רבי יוסי“ — אלא עוד מדויק להקדים „זו היא ששאל אר״י יוסי“, היינו (א) שאמירת המשל באה כ־תשובה על שאלה, (ב) שבעל השאלה ה׳ „אריוס“ (ולא כתב רש״י „נכרי אחד“¹⁰ וכיו״ב).

ב. ויש לומר הביאור בזה:

כוונת רש״י כאן היא לתרץ שאלה פשוטה בהמשך הכתובים כאן, שבתחלה אמר משה „הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וידועים גו״, ובהמשך דבריו נאמר רק „ואקח . . אנשים חכמים וידועים“¹¹ ולא נזכר „נבונים“, כפרש״י שזהו מפני ש„נבונים לא מצאתי“¹². ויש לתמוה¹³: הרי בנוגע למלאכת המשכן מצא משה רבינו בעלי חכמה ותבונה, כמפורש ב׳ ויקהל¹⁴, „ועשה בצלאל גו׳ וכל איש חכם לב אשר נתן ה׳ חכמה ותבונה בהמה“, הרי מפורש, שנמצאה מעלת ה„תבונה“ ולא עוד אלא שהיתה (לא רק אצל בצלאל שבו נאמר „כנ״ל“) „ואמלא אותו גו׳ בחכמה ובתבונה“, אלא גם) אצל „כל איש חכם לב“; ומדוע במינוי דיינים — „נבונים לא מצאתי“¹⁵?

תגר״ אינו מכוון להנמשל („מבין דבר מתוך דבר“): „מבין דבר מתוך דבר“ פירושו שהבנת ה„דבר“ החדש מיוסדת על ה„דבר“ הראשון („מתוך דבר“) ששמע מאחרים; ואילו „שולחני תגר . . כשאין מביאין לו הוא מחזר ומביא משלו“, היינו (א) שנושא ונותן (כפירוש הפשוט של „תגר״¹⁶) (ב) וממעות „שלו“.

[ורק חלקו הראשון של המשל מ־„שולחני עשיר“ ש„כשאין מביאין לו יושב ותוהא“, מכוון ל„חכם“ שרק „שומע מאחרים“ ואינו יכול להוסיף מדילי, ולכן „כשאין מביאין לו יושב ותוהא“.]

ג) כאשר רש״י מזכיר שם בעל המ־אמר ה״ז משום שידעת שם בעל המאמר

(8) להעיר מ׳ זכרון כאן „בכל נוסחאות ספרי דבי רב . . נבון דומה לשלחני עני והוא הנכון“.

. אבל: (א) בדפוס א׳ וב׳ דפרש״י וכל כת״י רש״י שתח״י איתא „תגר“, כבפנים. וכ״ה בספרי לפנינו (כולל דפוס ראשון דהספרי). (ב) גם להגירסא „עני“ — הרי פשוט הענין ד„מחזר ומביא“ היינו מכיון שצריך לפרנסה (משא״כ שולחני עשיר).

(9) בדפוס א׳ וב׳ ורוב כת״י רש״י שתח״י ליתא תיבת „משלו“. אבל (נוסף לזה שגם בספרי כאן איתא „משלו“ — הרי) בכל אופן זוהי הכוונה ב„מחזר ומביא“, דהיינו „משלו“.

(*) אבל ביל״ש כאן (כהגירסא בדפוס א׳ ועוד דהיל״ש. ויש גירסא כזו גם בספרי (ראה ספרי הורצאת פינקלשטיין). וראה מדרש לקח טוב כאן) — ששולחני עני „יושב ותוהא“ כשאין מביאין לו לראות, והעשיר „מוציא משלו“.

(ולזה ע״ד, שלפ״י גירסא זו. השולחני (עשיר) ש„מוציא משלו“ הוא משל על חכם, והשולחני (עני) ש„יושב ותוהא“ הוא משל לנבון (ולפ״ז צ״ל לכאורה, ש„נבון“ אינו „מבין דבר מתוך דבר“).

אבל בבאר יצחק על פרש״י כאן עוד אופן (גוריסא) — שחכם הוא כשולחני עני. שאין לו רק מה שמביאין אחרים . . אבל הנבון . . העשיר . . מוציא גם מכיסו לראות. וראה גירסת הספרי במלבי״ם כאן. ואכ״מ.

(10) ראה רש״י ס״פ בראשית (ו, י).

(11) א, טו.

(12) והוא מעירובין (ק, ב). זח״ב (עב, ב. רא, א).

וכן מובן מספרי פרשתנו שם (שמביא רש״י בהמשך פירושו), ולא מצא אלא שלש״.

(13) להעיר מזהר ויקהל (רא, א).

(14) לו, א.

(15) בח״י ופ״י מהרי״ק על פרש״י (א, טו) מפרש

דברי רש״י „לא מצא אלא שלשה“ — ש„לא מצא שיהיו בכל אחד כל אותן (שבע) המדות“ (כ״א רק

(ב) „מבין דבר מתוך דבר“ באופן של חידוש ממש. והיינו שלא רק שהוא מרחיב הבנתו בהענין ששמע בתוספות פרטים, אלא שעל יסוד „דבר“ זה, הוא בא להבנת דברים חדשים ממש.

וזהו החילוק בין בעלי תבונה בנוגע למלאכת המשכן או – לדיינים „נבונים“ – דאף שבמלאכת המשכן הי' צורך בתבונה, היינו לא רק לשמוע מאחרים אלא גם להבין „דבר מלבו מתוך דברים שלמד“¹⁹, הרי זוהי רק הרחבת ההבנה ב„דבר“ עצמו מיני' ובי', ולא הבנת דבר חדש: משא"כ בנוגע לדיינים, הי' צורך ב„נבונים“ שבכוחם להבין (מתוך דבר) דבר שיש בו חידוש ממש.

וזהו כוונת רש"י בהביאו המשל מ- „שולחני תגר“²⁰, דגם „כשאין מביאין לו הוא מחזר ומביא משלו“ – שבזה מוסבר, שהכוונה כאן היא ל„נבונים“ כאלה ש- אינם מסתפקים במה שמבינים ומרחיבים את הדבר שלמדו (כשולחני המרוויח ממה ש„מביאים לו“), אלא שהם מבינים עי"ז דברים חדשים ממש – כמשל „שול-

[ובפרט ששניהם, מלאכת המשכן ו- מינוי הדיינים, אירעו – לפי פרש"י – בסמיכות זמן ול", שהרי פרשת מינוי הדיינים היתה (כפרש"י בפ' יתרו') ל- מחרת יום הכפורים (או עכ"פ בסמיכות אליו), ובו בזמן הי' הציווי על מלאכת המשכן (כפרש"י בפ' תשא')].

ובהכרח לומר, שלא הרי „נבונים“ שהוצרכו לדיינים, כבעלי תבונה ש- הוצרכו לעשיית המשכן.

וכדי לבאר את יתרון המעלה ש- ב„נבונים“ לצורך דיינים לגבי התבונה שהוצרכה לעשיית המשכן – מביא רש"י משל מ„שולחני“ לומר לך ש„נבון“ כאן (בנוגע לדיינים) „דומה לשולחני תגר“, כדלקמן.

ג. ביאור הדברים:

בהבנת „דבר מתוך דבר“ – ישנם שני אופנים (כלליים): (א) כאשר לומד דבר וענין מסויים, אין לימודו באופן שמבין רק מה ש„שומע מאחרים“ ותו לא מיד, כי אם, שמתוך ענין זה הוא מבין מעצמו עוד פרטים נוספים שלא שמעם בפירושו.

ג', והיו „נבונים“ בבניי אלא שהיו חסרים במדות אחרות.

אבל מפשטות לשון רש"י (ועד"ז בעירובין שם) „נבונים לא מצאתי“ משמע, שלא מצא „נבונים“ כלל (ואפילו לא אצל מיעוט השופטים. ולהעיר מחזק"ג מהרש"א נדרים כ, ב) ש„שכט יששכר שהי' בדורו של משה היו בהו ודאי נבונים“.

16 יח, יג.

17 ל, טז, לא, יח, לג, יא. וכן בר"פ ויקהל.

18 ראה גם ל"ת וס' הליקוטים (להאריז"ל) פרשתנו עה"פ (ושם, דיבנה לא אשכח, משא"כ „תבונה“ (שבפ' ויקהל). ע"ש ע"ד הסוד). וראה זהו שם „נבון כמה דרגין אית ביי“.

19 שיונתן מתרגם בכ"מ „נבון“, „תבונה“ ולהעיר, שיונתן מתרגם בכ"מ „נבון“, „תבונה“ (וכי"ב) – „סוכלתן“ (כת"א), משא"כ בפרשתנו מוסיף (וסוכלתון) מרעיונהו.

19 ראה (ע"ד החסידות) אמרי בינה ש' הק"ש פנ"ט (נו, סע"ב ואילך). מאמרי אדהאמ"צ דברים ח"ד (ע' אשמה). אוה"ת בראשית כרך ו (תתרכ"ד, ב ואילך). המשך תרס"ו ע' תג. סה"מ תרע"א ע' ט. ובכ"מ.

20 להעיר מרש"י פקודי (לח, כב) שבצאלאל עשה „דברים שלא אמר לו רבו“. אלא שלכאורה שייר זה למעלת ה„דעת – רוח הקודש“ (רש"י תשא שם).

21 ואף ששאלה האמורה מתעוררת רק לקמן (פסוק טו) בהשמטת „נבונים“ – מתרץ רש"י שאלה זו בתחילת הענין (ובפרט ששני הפסוקים הם בסמיכות ובהמשך זל"ז). ובפרט שעפ"ז מובן גם הצורך בהקדמה שבפסוק זה – „הבו לכם“ (הזמין עצמכם לדבר. רש"י), שמשמע שיש בענין זה קושי מיוחד.

אנשים חכמים ונבונים וידועים לשב-
טיכם" – למנות דיינים שיש בהם מדות
אלו דוקא – היתה בהתאם לרצון השם.
ומפורש בפרש"י²⁴ "שדברי משה, לא
אוכל לבדי גו' איכה אשא לבדי גו'" –
"לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי
הקב"ה".

[ואף שפרש"י²⁵ שכל "שבע מדות"
הדרושות לדיין "אמר יתרו" (ולא רק
אותן המנויות בפ' יתרו)²⁶ "ואתה תחזה
גו' אנשי חיל גו'" – הרי פשיטא שמה
לא ה' מסכים לדבריו לשנות סדר הנהגה
גם משפט העם בלי הסכמת הקב"ה, וכמ'
פורש בפרש"י עה"פ²⁷ "איעצך . . וצורך
אלקים" – "המלך בגבורה אם יצוה כו'",
וא"כ ודאי שגם על פרטי הדברים היתה
הסכמת הקב"ה].

וכיון שכן תמוה – כיצד יתכן ש'
הקב"ה הסכים שאחד מתנאי הדיין הוא
שצ"ל "נבון", כאשר לא היו "נבונים" ב'
אותה שעה בין בני' – "נבונים לא
מצאתי"?

וע"פ הנ"ל יש לומר, שהתואר "נבו-
נים" כנ"ל כולל שני סוגים זה למעלה
מזה: א) נבונים סתם – "מבין דבר מתוך
דבר" (כפי שה' אצל עושי מלאכת
המשכן). ב) "נבונים" בתכלית השלימות
– "כשולחני תגר", באופן של חידוש,
כנ"ל בארוכה. וכוונת רש"י ב"נבונים לא
מצאתי" היא להסוג הנעלה ד"נבונים"
(שבזה האריך רש"י לפניו, כנ"ל), אבל
מובן ופשוט שהדיין צ"ל (עכ"פ) במעלה

חני תגר" שעוסק בדילי' כש"אין מביאין
לו", ומרויח רווחים חדשים.

וטעם החילוק שבין מלאכת המשכן
ומינוי דיינים – מובן בפשטות:

בהציווי על עשיית המשכן נאמר²⁸
"ככל אשר אני מראה אותך את תבנית
המשכן ואת תבנית כל כליו", "בתבניתם
אשר אתה מראה בהר", שהיתה הוראה
מפורשת ומפורטת בכל פרטי עשייתם –
ולכן מספיקה "תבונה" סתם להבין
מראית תבניתם כיצד לעשותם בפועל
– ואין צורך בתבונה באופן של חידוש,
מאחר שאין מחדשים דבר:

משא"כ בנוגע לדיינים לשפוט את
ישראל בכל מיני מצבים ותנאים ובמשך
כל זמן הדיינות, ולדון בשאלות וענינים
שלא נתפרשו בתורה, שלכן יש צורך
לדמות מילתא למילתא וכו', להבין
ולהסיק מעומקה של תורה באופן של
חידוש ממש – צ"ל "מבינים דבר מתוך
דבר" באופן של חידוש.

[ובפרט ע"פ פרש"י בפסוק שלפנ"ז,²⁹
"שהיו ישראל טרחניו . . רואה את בעל
דינו נוצח בדין (ואז) אומר יש לי עדים
להביא יש לי ראיות להביא כו'", שודאי
שהיו צריכים ישראל לדיינים "נבונים"
שיוכלו לטפל עם בעלי דין "טרחניו"
כאלה הבאים בטענות וראיות המתחד-
שות אך זה עתה].

– ו"נבונים" כאלו (שמבינים דבר
מתוך דבר כ"שולני תגר") – אמר משה
רבינו – "לא מצאתי".

ד. ועפ"י מבאר רש"י עוד תמי'
בכללות הענין ד"נבונים לא מצאתי":

מובן ופשוט, שבקשת משה "הבו לכם

(24) א. ט. שם, יב.

(25) לקמן פסוק טו.

(26) יח, כא. – וראה בארוכה מפרשי רש"י
פרשתנו שם (א, טו) בנוגע ל"שבע מדות" הנ"ל.
וראה משנה למלך לרמב"ם הל' סנהדרין רפ"ב.

(27) יתרו שם, יט. שם, כג. – ולהעיר מרש"י

שם, כא "ברוה"ק שעליד".

(22) תרומה כה, ט. שם, מ.

(23) א, יב.

משמע³³, שדין זה (שבריש הפרק) ה"ה לעיכובא³⁴.

וע"פ הנ"ל י"ל, שכוונת הרמב"ם ב"אין מעמידין כו' אלא כו' ונבונים" היא ל- "נבונים" סתם שזהו תנאי לעיכובא (בסוג הדרין³⁵) ו"נבונים" כאלו היו בימי משה (וגם לאח"ז): ודברי הגמ' שבימי משה "נבונים לא אשכח" היינו "נבונים" . . כ- שולחני תגר, כנ"ל.

ה. אלא שעדיין יש מקום ל"תלמיד (עכ"פ) ממולח" להקשות: מאחר שאנו אומרים, שזה שהכתוב מרמז (בהשמטת תיבת "נבונים") ש"נבונים לא מצאתי" הכוונה ל"נבונים" בתכלית השלימות – הרי נמצא, ש(גם) ל"נבונים" כאלה התכוון משה בבקשתו "הכו לכם אנשים גו' ונבונים". והדרא קושיא לדוכתא: איך דרש הקב"ה תנאי זה בשעה שידע ש"נבונים (כאלה) לא אשכח"?

ועכ"צ"ל, כי היות שתכונה זו בדיין הוא ענין נחוץ ביותר, אשר ע"כ יש להשתדל ולעשות כל מה שאפשר כדי למצוא גם "נבונים" כאלה; ולכן נזכר בתורה תנאי זה (בדרישת משה), אף ש"נבונים לא מצאתי", להדגיש, שתכלית

ד"נבון" סתם, "מבין דבר מתוך דבר" כאופן הא' הנ"ל – ולהם כיוון משה כשדרש (בהסכמת הקב"ה) "הכו גו' ונבונים"³⁶ – ונבונים כאלה אכן היו ומצאום ונמנו.

[אלא שכדי לרמז שמשה לא מצא נבונים בשלימות כ"שולחני תגר", משמיט אח"כ הכתוב הפרט ד"נבונים" (אף שה' אנשים שמנה משה היו גם "נבונים", ולא היתה חסרה אצלם אלא השלימות שבזה, כנ"ל)].

ובדרך זו יש ליישב גם דברי הרמב"ם בענין זה: בהל' סנהדרין ריש פ"ב פסק הרמב"ם "אין מעמידין בסג' הדרין כו' אלא אנשים חכמים ונבונים, מופלגין בחכמת התורה כו'". ואינו מובן: כיון שאח"ז³⁷ ש"נבונים לא אשכח" אפילו בימי משה, איך פסק הרמב"ם ש"אין מעמידין כו' אלא אנשים חכמים ונבונים"?

יש מפרשים³⁸ "דהאי אין מעמידין דקאמר הרמב"ם היינו היכא דמשתכחי נבונים אבל אי לא משתכחי לא מי- עכבי", וע"ד דברי הרמב"ם להלן בה- פרקי³⁹, ש"ב"ד . . צריך שיהא בכל אחד מהן שבעה דברים ואלו הן חכמה ועונה כו'", ש"פשוט הוא שכל זה אינו לעיכובא⁴⁰. אבל מפשטות לשון הרמ- ב"ם "אין מעמידין כו' אלא כו' ונבונים"

(28) ואולי י"ל שזהו דיוק הלשון "הכו לכם גו' ונבונים" – שבני הזמינו "נבונים", היינו נבונים סתם, אלא שמושה אמר "נבונים לא מצאתי", "נבונים" כרצונו של משה, כשולחני תגר".

(29) נסמן בהערה 12.

(30) צידה לדרך פרשתנו שם. וראה לח"מ שם.

(31) ה"ז.

(32) ל' הלח"מ שם (בסופו). וראה גם רדב"ז שם. כס"מ שם (ה"ו). צידה לדרך פרשתנו שם. ועוד.

(33) ראה תוד"ה מתני' – מנחות פג, ב. – וכן

מפורש (בעניינו) במנ"ח מצוה תצא.

(34) ובפרט שבנוגע לכהנים ולויים מפורש הרמב"ם (שם ה"ב) "מצוה כו' ואם לא מצאו אפילו היו כולם ישראלים היו מותר" – שמוה משמע, דהתנאים שבה"א שם הם לעיכובא.

(35) משא"כ בסתם ביד, שבוה קאי להלן ה"ז שם, שצ"ל ז' מדות אבל אינם לעיכובא.

ולהעיר שבה"ז הזכיר הרמב"ם רק מעלת ה- חכמה ולא בינה (אף שמעתיק מהכתוב "חכמים ונבונים"). והיינו שס"ל ש"נבונים" לא נחשבת מדה בפ"ע (מז' המדות) אלא נכללת ב"חכמה", כמו ש- האריכו במפרשים (לח"מ לרמב"ם שם. ראי' וצידה לדרך פרשתנו שם).

השלמות ב"דיין" היא, כשיש בו גם מעלה ותכונה זו.

והקדים רש"י, "זו היא ששאל אריוס את רבי יוסי" – שבזה מרמז לשני ענינים:

(א) המשל ד"שולחני תגר" נאמר על ידי רבי יוסי, שה' מצויין במעלה ומדה זו ד"תבונה" באופן מיוחד, וכמארז"ל³⁶ "משמת רבי יוסי פסקה הבינה" (וכ"דמצינו שמעלת רבי יוסי היא "נימוקו עמו"³⁷, "פירושו עמו, לתת טעם לכל דבריו שה' מיישב את דבריו"³⁸, היינו לימוד באופן של טעם והסברה (בינה³⁹)) – ולכן ר' יוסי "לשיטתו", בהתאם למעלתו, הוא שהכיר והדגיש את גודל ענין ה"תבונה" בכל שלמותה, הנדרשת כתנאי בשופטי ישראל (הראויים לשם), והיינו שהיה כמו "שולחני תגר" בהמשל⁴⁰.

(ב) לאידך, שאלה הנ"ל של ה"תלמיד ממולח" [מדוע דרש הקב"ה שצ"ל "נבונים" בשעה שידע שנבונים לא אשתכח], אינה שאלה רצוי' – ולזה רמז רש"י בהקדמו כי "זו היא ששאל אריוס את רבי יוסי"⁴¹, כלומר, אין זו שאלה של חכמי ישראל, אלא של אינו יהודי, ועוד זאת, שזוהי שאלתו של "אריוס" שה' כומר. והיינו כי שאלה כזו (שאינה בענין הבנת דברי תורה, אלא) על הנהגת הקב"ה, יכולה לגרום חלישות ח"ו ב-עניני אמונה כו"⁴².

וזהו שמשמענו רש"י בהביאו, "זו היא ששאל אריוס את רבי יוסי", להזהיר את ה"תלמיד הממולח" משאלות כאלה, אע"פ שאין זו שאלה של הבל, והראי, שרבי יוסי השיב על שאלה זו, ועוד זאת – שהשאלה הועתקה ונקבעה בתורה

(36) ירושלמי סוף סוטה.

(37) גיטין סז, א. ורש"י.

(38) רש"י שם.

(39) כי"ב בפני משה לירושלמי סוטה שם.

אבל להעיר מפרש"י לאבות (פ"ג מ"ז) ד"דעת" היא מה ש"מראה ונותן טעם לדבריו", ו"בינה שידוע להבין אבל אינו מראה טעם" (וראה רבינו יונה שם). – ובלקוטי לוי"צ על זהר (ח"א ע' קיח) שר' יוסי הוא בחי' דעת. ואכ"מ.

(40) י"א שרבי יוסי זה (שאצלו שאל אריוס שאלה זו) אינו רבי יוסי התנא (ש"נימוקו עמו"), כ"א ר' יוסי האמורא, חברו של ר' יונה [שה' להם מו"מ עם ארסקינס – ירושלמי ברכות פ"ה ה"א. מגילה פ"ג סה"א. ועוד] – כי אריוס הכומר חי בזמן האמוראים.

אבל נוסף לזה שסתם רבי יוסי הוא רבי יוסי (בן חלפתא) התנא, הרי עוד ועיקר: מקור הדברים הוא בספרי, וא"כ לא יתכן שהכוונה לר' יוסי האמורא, שהיה בספרי הובאו דברי התנאים (כמו במשנה). [ויש להוסיף, שגם את"ל שהכוונה לר' יוסי

האמורא – הרי ע"פ הידוע בענין ד"דירק בשמא" (יומא פג, ב) מובן, דכיון שנקרא באותו השם של רבי יוסי התנא, מסתבר לומר, שתכונותיו היו דומות לתכונותיו של רבי יוסי התנא (ע"ד משנית' במקרא (לקר"ש ח"י ע' 358 ואילך) בנוגע לר' שמעון בן נתנאל ורשב"י), היינו שגם אצלו היתה התכונה ד"בינה" (נימוקו עמו").

(41) ואין זו סתירה לפשטות הענין, ששאלתו של "אריוס" היתה רק, "מה בין חכמים לנבונים" (ולא שאלה הנ"ל של ה"תלמיד ממולח") – כי מפשטות הענין משמע, ששאלתו היתה על לשון "נבונים" שבכתוב זה דוקא, והיינו משום שלא ה' קשה ל' מהו החילוק בכלל בין חכמים לנבונים (שה' ה' ידוע לו, ומצינו ריבוי כתובים בתנ"ך שבהם נאמר "חכמה" ו"בינה" וכיו"ב), אלא רק כאן הוקשה ל', דכיון ש"נבונים" לא מצאתי, עכצ"ל שהכוונה לדרגא מיוחדת בענין ה"נבונים", כנ"ל באורך.

(42) להעיר מוז"ג קט, א.

(שסת"י) הגירסא היא "אדרינוס" (או "אדריאנוס קיסר") שחי בימי התנאים. אבל בספרי לא הובאה גירסא כזו.

(*) ולהעיר, שבדפוס שני וכמה כח"י רש"י

שנה זו – בתשעה באב שחל בשבת ו- נדחה):

ידוע ש"איכה אשא לבדי" הוא ע"ד ומעין הענין ד"איכה ישבה בדד"⁴⁵ (וזהו הרמז דשבת חזון, השבת שלפני תשעה באב, בפרשת השבוע). וכיון שהענין ד"הבו לכם אנשים חכמים ונבונים גו' ואשימם בראשיכם" בא לתקן המצב ד"איכה אשא לבדי", מובן מזה, ש- בפנימיות הענינים הרי זה מרמז על ביטולה של גלות ("איכה ישבה בדד") ע"י מינוי השופטים.

ויש לומר הביאור בזה:

אחד מהענינים העיקריים שיתחדשו בעת⁴⁶ הגאולה האמיתית והשלימה הוא – שאז "ירחיב ה'א את גבולך"⁴⁷, כיבוש ג' ארצות קיני קניזי וקדמוני⁴⁸, ומבואר בספרים⁴⁹ ההפרש ברוחניות בין כיבוש ז' ארצות (שנכבשו בעת כיבוש ראשון ושני) וכיבוש ג' ארצות דלעתיד לבא – שז' אומות הם כנגד ז' מדות דלעו"ז, וג' ארצות שיכבשו לעתיד לבא הם כנגד המוחין דלעו"ז שנחלקו לשלש, חכמה בינה דעת.

שאחד החידושים דלעתיד לבוא הוא

(שהרי רק מספר מועט ביותר מהשאלות ששאלו חכמי או"ה את חכמי ישראל מפורש זה בתורה).

ו. ויש להוסיף ע"ד הרמז והסוד:

בשם "אריוס" – כלולות אותיות "אור", ואיתא בזהר⁵⁰ ש"אור" קאי על חכמה, ועפ"ז יש לומר, שענינו של "אר- יוס" ה' – חכמה דלעומת זה⁵¹ (כידוע ד"זה לעומת זה עשה האלקים"⁵², שכנגד ענין של קדושה יש דוגמתו ב"לעומת זה").

וזהו "ששאל אריוס את ר' יוסי" – ש"חכמה" דלעו"ז, "שואלת" מהו גודל העילוי ב"נבונים", עד כ"כ, שאף שידע הקב"ה ש"נבונים לא אשכח", מ"מ דרש שתהי' אצל שופטי ישראל גם מעלה זו?

ועל זה ענה רבי יוסי – שזוהי בינה דקדושה, כנ"ל, כשהיא בתכלית השלי- מות של "מבין דבר מתוך דבר", שדוקא בה יש ענין החידוש – "כשולחני תגר".

ויש לקשר זה עם הזמן שקוראים פרשת דברים – שבת חזון (ולפי קביעות

(42) כן הובא בכ"מ בשם הוהר (סידור עם דא"ח עד, א. סה"מ תש"ג ע' 164. סה"מ תש"ד ע' 22. ועוד). ובאמרי בינה ח"ג (קה"ת תשמ"ה) פרק קנה בשם הוהר, אור חכמה קדמאה" (ראה זח"א ל, ב. זח"ב קסו, א). וראה סה"מ תרפ"א ע' רמא (מוח"א טו, ב. כב, ב). וראה לקו"ת בהעלותך (לד, ג), מטות (פב, רע"ג) ובנסמן שם. – וראה ס' הבהיר סי' קמו. (43) ויש לקשר זה עם דברי ימי חיו של אריוס – שהי' כומר שייסד כת חדשה בדת הנוצרית, המדגישה את האחדות של האלקות, בניגוד לאמונת השילוש שהיתה מקובלת בדת הנוצרית, כמסופר בדברי ימי העמים (וראה צמח דוד ח"ב שנת ד"א פ אלא ששם איתא "אריאז" ולא "אריוס").

חוהי השייכות לדרגת החכמה (דקליפה) – כי חכמה, שהיא נקודה (אחת) בלבד, הו"ע האחדות, משא"כ בינה ענינה ריבוי (פרטים).

(44) קהלת ז, יד.

(45) יל"ש פרשתנו עה"פ איכה אשא. ועוד.

(46) ועוד לפני (השלימות בזה): ואשיבה שופטין

כבראשונה. וראה רמב"ם (הל' סנהדרין פ"ד ה"ב) דקאי על סנהדרי גדולה שחזרות כו' ואח"כ לירי- שלים.

(47) פ' ראה יב, כ. שופטים יט, ח – וראה רמב"ם הל' מלכים פ"א ה"ב, שזהו אחד מהמקומות האחדים בתורה (חומש) שמפורש ענין הגאולה העתידה (משא"כ "דברי הנביאים" . כל הספרים מלאים בדבר זה).

(48) ספרי פ' ראה שם. רש"י פ' שופטים שם.

(49) ראה מאמרי אדה"ז – תקס"ה ח"ב ע' תשצח ואילך. ובארוכה ד"ה אל תצר לאדמו"ר ה- אמצעי (מאמרי אדמו"ר האמצעי פרשתנו (קה"ת, תשמ"ז) בתחלתו ע' ג ואילך).

וזהו מה שמרמז רש"י – „זו היא
ששאל אריוס את רבי יוסי“, שכיבוש
ותירוץ וביטול שאלתו של אריוס על
ידי רבי יוסי, ה"ז ביטול חכמה דלעו"ז
והפיכתה לקדושה – מעין ודוגמת
כיבוש ג' הארצות דלעתיד לבא.

– שאז יהי' ענין המוחין בתכלית ה-
שלימות (ובלשון הרמב"ם⁵⁰ שאז יהיו
ישראל „חכמים גדולים ויודעים דברים
הסתומים וישיגו דעת בוראם“ – חכמה
דעת ובינה (השגה)), שלכן יכבשו אז את
המוחין דלעו"ז, ארץ קיני קניזי וקדמוני.

(50) בסיום וחותם ספרו.

(משיחת ש"פ דברים תשמ"ו)

דברים ג

כלומר, הרגש שיש בלבך על חברך ככה (אתה חושב) הוא בלבו של חברי עליך, וכך הוא בנמשל, שבנ"י היו "שונאים אותי" ולכן חשבו ש"בשנאת ה' אותנו הוציאנו גו".

ולכאורה פירוש זה צע"ג, דמהי ה' שאלה למה חשבו ישראל שהקב"ה שונא אותם – הרי מפורש בכתוב בדברי ישראל עצמם הטעם לזה, כי חשבו שהקב"ה שונא אותם, מפני ש"בשנאת גו" הוציאנו גו' לתת אותנו ביד האמורי להשמידנו" (וחשש זה נעשה בדעתם כתוצאה מדיבת המרגלים ש"המסו את לבבנו לאמר עם גדול ורם גו' בני ענ" קים ראינו שם"); ומה מקום לחפש סיבה למחשבה זו?

(8) כ"ה פשוט לשון המשל, שכולו בלא אחת. וכן משמע מכמה מפרשים הנ"ל. אבל בשפ"ח פ"י שהו ב' בנות: (א) מה דבלבך – על רחמן, היינו מה שאתה שונא את חברך, אתה אומר על חברך שהוא שונא אותך. (ב) מה דבלבך – עלך, ומה שבלבו של חבריך, שהוא אוהב אותך, אתה אומר עלך, שאתה אוהב את חבריך. – וראה הערה 38.

(9) פסוק שלאח"כ (א, כח).

(10) ובקיצור מזרחי ת"י שנלמד מתיבת, "אותנו" שלכאורה מיותרת, "אלא שבלאו ההוצאה הוא שונא אותנו, ולכן אמר מה דבלבך כו". ובמשכיל ללוד כ' שנלמד משלשון "בשנאת ה'" ולא "משנאת ה'".

(*) ועכצ"ל כן לפי הגירסא בדפוס ראשון ד" פ"ש"י. מה די בלבך כו' ומה דבלבך כו". ולאידיך, בכמה כתי"ר רש"י (שחח"י) הגירסא, מה דבלבך כו' בלבי ערך" (ולא מה דבלבי"). ומוכח שכולו בלא א".

א. בדברי המוסר (שבפרשתנו) על חטא המרגלים, אמר משה רבינו לבנ"י (לאחרי הסיפור שלא רצו לעלות לארץ ישראל "ותמרו את פי ה' גו'") – "ותרגנו באהליכם ותאמרו בשנאת ה' אותנו הוציאנו מארץ מצרים לתת אותנו ביד האמורי להשמידנו".

ובפרש"י (לאחרי שמפרש תיבת "ותרגנו" – "לשון הרע, וכן דברי נרגז", אדם המוציא דבה") מעתיק התיבות "ב" שנאת ה' אותנו" ומפרש: "והוא הי"י אוהב אתכם, אבל אתם שונאים אותו, משל הדיוט אומר מה דבלבך על רחמן מה דבלבך עלך".

ופירשו מפרשי רש"י, שכוונתו לפרש למה חשבו ישראל שהקב"ה שונא אותם (כה בשעה ש"הוא הי"י אוהב אתכם"), ומתרגם שזהו בגלל שהם היו שונאים אותו ("אתם שונאים אותו"), ולכן חשבו שגם הקב"ה שונא אותם, כי כך הוא טבע הדברים – "משל הדיוט אומר, מה דבלבך על רחמן מה דבלבך עלך".

(1) א, כו.

(2) א, כו.

(3) משלי יח, ח. שם כו, כב.

(4) והוא ע"פ ספרי עה"פ. וראה גם תנחומא באבער הוספה לפ' שלח אות יט.

(5) צע"ק מ"ש "הי"י" ל' עבר (ובספרי כאן: אפשר שהקב"ה שונא את ישראל והרי כבר נאמר (מלאכי א, ב) אהבתי אתכם אמר ה'). ואולי הוא ע"פ פרש"י בד"ה שלאח"כ, הוצאתו לשנאה היתה, ש' אינו כן אלא "הוא הי"י אוהב אתכם", שהוצאתו היתה לאהבתו אתכם. וראה לקמן סעיף ו.

(6) דבק טוב. קצור מזרחי. שפ"ח. ועוד.

(7) ראה (נוסף על המצויין בהערה שלפניו) ס' זכרון, גוי"א, באר מים חיים (לאחי המהר"ל), ועוד.